

Slehera »lepota« ima prav ta pomen. Ko človek izreče besedo »lepota«, hoče vselej označiti neko objektivno lastnost tega ali onega predmeta v naravi ali umetnosti, lastnost, ki jo ima za vzrok svojega srečnega razpoloženja, svojega čustvenega zagona. (Konec prihodnjič.)

A. Lunačarski. — Prevedla V. Š.

PUŠKINOV KONEC

I.—II.

Eližajoca se obletnica Puškinove smrti je vzbudila velikansko zanimanje za vse, kar se tiče pesnika. Povsod iščejo nove tekste, popravljajo tekste prejšnjih izdaj, vršijo se raziskovanja novih dokumentov o njegovem življenju in njegovi smrti. Pokazalo se je, da doslej v tem oziru še ni bilo narejeno vse, kar bi se moglo in moralo storiti. Oglejmo si nekoliko zgledov, ki se tičejo znanih Puškinovih tekstov. L. 1829. se je Puškin mudil na Kavkazu. Kot rezultat tega potovanja so ostali zapiski »Potovanje v Arzerum« in nekaj pesmi (»Delibaš«, »Kavkaz«, »Samostan na Kazbeku«). Ta čas je bila na Kavkazu vojna; v boju s Turki so Rusi postopoma zavojevali Kavkaz. V opisu svojega potovanja ni Puškin z ničemer izrazil svojega odnosa do te vojne. Sodobni ruski bralec bi zaman iskal v tem delu navdušenja nad ruskimi zmagami ali pa narobe sočutja s svobodoljubnimi kavkaškimi narodi, ki so obupno branili svojo neodvisnost. Prvega Puškin ni hotel storiti, drugega zavoljo cenzurnih prilik ne bi mogel storiti, tudi če bi bil hotel. Isto lahko rečemo tudi o njegovih kavkaških pesmih. Krasna pesem »Kavkaz« podaja le objektivni opis tega, kar pesnik vidi z nekega visokega vrha. Toda med Puškinovimi rokopisi so našli štiri vrstice, s katerimi se je končavala ta pesem in ki se niso mogle pojaviti v tisku za Puškinovega življenja in še dolgo časa kasneje ne. Zadnji vrstici pesmi: »tesnijo ga grozno neme grmade« (pesnik govori o kavkaški reki Tereku) so namreč sledile tele vrste:

Tak bujnuju vol'nost' zakony tesnjat,
Tak dikoe plemja pod vlast'ju toskuet,
Tak nyne bezmolvnyj Kavkaz negodujet,
Tak čuždye sily ego tjagotjat...

(»Tako tesnijo zakoni bujno svobodo,
tako toži divje pleme pod oblastjo,
tako togoti se zdaj nemi Kavkaz,
tako ga težijo tuje moči.«)

Tako dobi seveda vsa pesem drugačen smisel, zlasti besede: »In divji konjenik hrepeni v soteski«. In kaj se je pokazalo? Teh zadnjih vrstic v najvejših poljudnih izdajah Puškina sploh ni ali pa so navedene zadaj, nekje med opombami in variantami!

Isto velja za neko mesto v Onjeginu, ki ga po navadi označujejo s pikami, a ga lahko obnovimo; tu govori pesnik o Lenskem. Med zapiski o name-ravani usodi tega sanjača ima Puškin tudi tole: »ali biti obešen kakor Rylejev«. Na to namigavajo izpuščene vrstice; Lenski namreč verjame:

»Čto est izbrannyje sud'bami
Ljudej svjaščennyje druž'ja,
Čto ih bessmertnaja semja
Neotrazimymi lučami
Kogda — nibud' nas ozarit
I mir blaženstvom odarit.«

(»Da so izbrani od usode
sveti prijatelji ljudi,
da bo njih nesmrtna družina
nekoč nas vse obžarila
z nepremagljivimi žarki
in podarila svetu blaženost.«)

Ni težko uganiti, na kakšne »izbrance« je mislil Lenski. Tudi teh vrst ni v novejših izdajah Puškina. Med nedavno najdenimi teksti, če ne štejemo mladostne satire »Senca Fonvizina«, v kateri zasmehuje Puškin takratne pesnike, je tiskan tudi tekst prvih šestih poglavij »Evgenija Onjegina« z lastnoročnimi Puškinovimi popravki. Najbolj bistveni so popravki v IV. poglavju; tam je pesnik napisal namesto: »Kto bredit rifmami kak ja, kto b'eť hlopuškoj muh nahal'nih« (kdor fantazira o rimah ko jaz, kdor pobija z vejo predrzne muhe) — sledeče verze: »Kto epigramami, kak ja, streljaet v kulikov žurnalnih« (kdor kakor jaz strelja z epigrami v časnikarske sloke). V resnici pa Puškin ni streljal le v časnikarske ptiče, ampak tudi više. Kdor bere zaporedoma Puškinova zbrana dela, ki so urejena točno po kronološkem redu, tega bo presenetilo ogromno število epigramov, ki so se svoj čas širili v rokopisu iz rok v roke, kajti tiskati jih ni bilo mogoče; ti epigrami so zasmehovali celo vrsto visokih osebnosti, pričeni z Arakčejevim, ki je bil diktator za časa Aleksandra I., pa tja do množice grofov, ministrov, članov Akademije itd. Visoka družba je zato sovražila Puškina, ki je bičal hudobno in izdatno. Prav to Puškinovo stran, njegovo pikrost in neprizanesljivost, je sijajno orisal nedavno odkriti dnevnik kneza P. I. Dolgorukova, ki je služil kot uradnik pri generalu Inzarovu, besarabskem namestniku v Kišenjovu, kjer je živel Puškin v pregnanstvu zaradi političnega in verskega svobodomiselnosti. Dnevnik, ki se nanaša na l. 1822., jasno kaže, da je Puškin tudi v pregnanstvu jasno in pogumno izražal svoja mnenja, ki so izvirala deloma iz opazovanja razmer v Rusiji v dobi tlačanstva, deloma iz knjig in pamfletov velike francoske revolucije. Avtor tega dnevnika piše: »Namesto da bi prišel k sebi in se zavedel, kako težko bo družba trpela njegove nazore, je vedno pripravljen, da povsod: pri namestniku, na cesti, na trgu, dokazuje vsakemu človeku, da je podlež tisti, kdor ne želi spremembe vlade v Rusiji«.

Kišenjovske uradnike je Puškin grajal, norčeval se je z njimi in pisal nanje ostre epigrame. O nemogočih razmerah v Kišenjovu priča tale primer: Puškin se je sprl z nekim višjim uradnikom in ga pozval na dvoboj. Uradnik je ta poziv sprejel, a pripravil je ljudi, ki bi naj Puškina pretepli! Puškin je to o pravem času zvedel in je napisal več zlobnih epigramov. Na namestnikove grožnje, da ga bo zaprl, je Puškin odgovoril: »Lahko to storite, toda tudi tam si bom izsilil spoštovanje«.

Hišni zapor je imel Puškin večkrat.

V namestnikovi hiši je Puškin nekoč pri obedu razpravljal z nekim polkovnikom o suženjstvu ruskega kmeta. Puškin je goreče zatrjeval, da ne bo nikoli imel tlačanov, ker ne more jamčiti, da bi jih osrečil. V tem besednem boju je polkovnik seveda podlegel. Avtor dnevnika pa dodaja: »Čeprav je res, da je despotizem malih plemičev sramota za človeštvo in zakone, vendar ni treba govoriti o tem v ruskem jeziku.« Seveda: Puškin kritizira vlado in plemstvo, govori ostro in prepričevalno, sluge pa, ki stoje za stoli, poslušajo te zapeljive in pohujšljive misli! Zanimiv pomen francoskega jezika, ki ga je gospoda v tistih časih splošno rabila ...

Puškin je naravnost govoril: »Prej so se vojskovali med sabo narodi, sedaj se bori neapeljski kralj s svojim lastnim narodom, pruski s svojim, španski prav tako; — ni težko razumeti, katera stran bo zmagala«.

Po teh besedah je zavladal pri mizi nekaj minut molk. Nato je namestnik spremenil vsebino pogovora.

Še svobodneje se je Puškin izražal v odsotnosti namestnika, ki je večkrat hodil na lov. V svoji vnemi je začel Puškin obsojati vse stanove: uradniki so po večini podleži in tatovi, generali so skoraj same živine, plemiče pa bi bilo

treba pobesiti in če bi bilo treba, bi sam z veseljem vezal zanke. V tem času je bila Puškinov ideal kmečka revolucija.

Ponesrečeni upor tako imenovanih dekabristov meseca decembra l. 1825. je ohladil Puškinovo navdušenje: prepričal se je o mogočnosti ruske vlade in brezpločnosti poizkusov, boriti se ž njo. Ko se je Puškin l. 1826. povrnil iz pregnanstva, je pisal Žukovskemu: »Naj bodo moji politični in verski nazori kakršnikoli, obdržal jih bom zase in ne nameravam blazno ugovarjati splošno sprejetemu redu in nujnosti«.

Zlasti močno se je preusmerjal Puškin v tridesetih letih. Tudi njegova poezija se je spremenila: odmaknil se je od romantike k realizmu. Toda Puškinovo pomirjenje z vlado ni zadovoljilo Nikolaja I.; preko Benkendorfa, orožniškega poveljnika, je večkrat oviral Puškinovo ustvarjanje, črtal posamezna mesta iz njegovih del, oz. prepovedoval izid celih del; tako je bil na primer »Boris Godunov« dovoljen in tiskan šele štiri leta po tem, ko je bil napisan.

III.

»Peklenske spletke so ju (Puškina in njegovo ženo) ovile in ostanejo skrite v mraku. Čas jih bo morda razkril.«

(Iz pisma kneza P. A. Vjazemskega.)

L. 1831. se je pesnik oženil z lepoticco Nataljo Gončarovo. L. 1833. jo je opazil Nikolaj I. in njena lepota je naredila nanj velik vtis. 1834. je bila predstavljena na dvoru. Na dvornih plesih je vzbujala splošno pozornost, bila je vedno obdana od množice oboževalcev, med katerimi je bil tudi D' Anthès. Za visoko družbo je bil kamer-junker Puškin le mož svoje žene.

Novembra l. 1836. je Puškin prejel po pošti paskvil, v katerem se je nekdo z njim norčeval, češ da pripada k redu »rogonoscev«. Drugi dan je pesnik pozval D' Anthèsa na dvoboj. Dvoboj se je vršil 27. januarja l. 1837. Puškin je bil ranjen v trebuh. Tretji dan po dvoboju je umrl.

Odmev tega dvoboja in Puškinove smrti v javnosti je bil za tiste čase nenavađen. Inteligenca in mladina sta objokovali pesnikovo smrt. Pred Puškinovo hišo se niso zbirali le ljudje iz izobraženega stanu, ampak tudi preprosti meščani in celo kmetje. Ta masovni čustveni izraz je vzbujal videz demonstracije, upora. Podrobnosti o dvoboju in Puškinovi smrti so se širile s pomočjo pisem po vsej Rusiji. Dokler je pesnikova vdova še živela, se ta pisma in dnevniki niso pojavljali v tisku, kajti v dvoboju so gledali družinsko zadevo in niso hoteli izdajati družinskih skrivnosti; v resnici to ni bilo tako. V paskvilu, ki je bil poslan pesniku, ga imenujejo za »prvega rogonosca po Nariškinu«. Kaj ima tu opraviti Nariškin? Izkazalo se je, da je bil to mož znane lepoticce, ki je bila uradna favoritka Aleksandra I. Torej je obrekovanje namigavalo na to, da se je Puškinova žena izneverila možu z Nikolajem I., ne pa z D' Anthèsom, kakor so to po navadi mislili. Profesor B. Kazanski, ki se je tega prvi domislil, je začel raziskovati naprej. S pomočjo kombinacij in ugibanj je l. 1925. ustvaril novo verzijo o vzrokih Puškinovega dvoboja.

D' Anthèsa je posinovil Heckeren, holandski poslanik v Peterburgu. D' Anthès se je hotel oženiti (in se je tudi res oženil) s sestro pesnikove žene, Heckeren pa, ki je želel za D' Anthèsa bolj blesteče partije, je razširil po mestu paskvil. Ko je Puškin pisal orožniškemu poveljniku Benkendorfu, da sicer dolži Heckerena avtorstva tega paskvila, da pa je »sam edini sodnik in varuh svoje časti in zato ne prosi niti za sodbo niti za maščevanje«, ga je dal car poklicati k sebi, da bi v osebnem razgovoru pregovoril pesnika, naj ne dela škandala. To je bila edina Puškinova avdijenca po njegovi vrnitvi iz pregnanstva v Moskvo l. 1826. Najbrže je imel ta paskvil kak

realen povod v kakšni pomembni spletki. Razšifrirani deli Puškinovih pism Heckerenu potrjujejo to domnevo. Nikolaj I. je že od l. 1833. močno dvoril pesnikovi ženi. Puškin je zaradi tega večkrat tožil prijateljem in je dvakrat skušal zapustiti dvorno službo, ogorčen zaradi »svinjskega« obrekovanja. B. Kazanski meni, da je bil D' Anthès udeležen v spletkah, ki naj bi zbližale pesnikovo ženo s carjem. Paskvil naj bi jo verjetno dokončno osramotil in jo pognal v carjev objem.

Car se je trudil s posebnimi ukrepi zatreti razburjenje, ki sta ga povzročila Puškinov dvoboj in njegova smrt.

Neki poljski zdravnik je pisal v domovino; »Vse prebivalstvo Peterburga je razburjeno, zlasti preprosti ljudje. Mnogi si strastno želijo, maščevati se D' Anthèsu in nihče ne verjame, da le-ta ni Puškinov morilec. Nekateri hočejo celo napasti kirurge, ki so zdravili Puškina in dokazujejo, da je tu neka zarota in izdajstvo, da je neki tujec ranil Puškina, drugim pa je bilo naročeno, naj ga ubijejo«. Orožniki in detektivi so stražili pesnikovo hišo in njegov grob. Njegovo truplo so ponoči na skrivaj prepeljali v Konjušeno cerkev, namesto da bi se vršil javni obred v Isakijevski stolnici, kakor je bilo napovedano. Prav tako so ponoči prepeljali truplo v Pskovsko gubernijo. Maše zadušnice v Moskvi in na pesnikovem posestvu so bile prepovedane. Pisati o Puškinu ni bilo dovoljeno. Šele l. 1847. je bilo v časopisih prvič sporočeno, da je Puškin umrl od rane, ki jo je dobil v dvoboju. Pesnikovi prijatelji so bili osumljeni protesta. Pesnikova vdova je morala oditi za dve leti na deželo. Korespondenco inozemskih poslanikov so pregledovali. O Puškinovi smrti je uglednim osebam sporočal sam Nikolaj I., seveda tako, kakor se mu je zdelo. Lermontov je bil zaradi pesmi o Puškinovi smrti pregnan na Kavkaz. Po dvoboju je car poslal Puškinu pismo, v katerem mu svetuje, naj umre, kakor se kristjanu spodobi in mu obljublja, da bo skrbel za njegovo rodbino. To pismo je car poslal po dvornem zdravniku Arendtu (ki je bil carjev zaupnik v marsikateri osebni zadevi), in je zahteval, naj to pismo pokažejo umirajočemu pesniku in mu ga takoj spet vrnejo. Možna je domneva, da je bil tekst tega pisma nekoliko drugačen. (Puškina so — čeprav s težavo — vendarle pregovorili, da je poklical duhovnika.) Puškin je ta nasvet razumel gotovo takole: umri kot zvest podložnik in tvoja družina bo preskrbljena. Pesnik je ukazal, naj vzamejo iz pisalne mize list papirja in ga sežgo pred njegovimi očmi. Izrazil je le željo, naj ga pokopljejo v fraku, ne pa v dvorni obleki. Žukovskemu je car naročil, naj uniči med pesnikovimi papirji vse, kar je sumljivega, »kar lahko škoduje pesnikovemu spominu«.

Toda to še ni vse. Puškin ni bil smrtno ranjen. Črevesje ni bilo prebito, ampak le poškodovano. Toda Arendt, znameniti kirurg, je pesniku hladnokrvno izjavil, da je njegova rana smrtna. Pustil je rano zaprto, kar je takratna praksa odločno prepovedovala in to je morda povzročilo zastrupljenje krvi.¹ Lahko bi rekli, da bi morda Puškin še ozdravel, če ga sploh ne bi bili zdravili.

Po Puškinovi smrti je carjev brat Mihail izjavil: »Saj ni škoda zanj!« Najbrže se je car s tem mnenjem strinjal; dvorni zdravnik pa je za to kaj lahko vedel...

V taki luči se tedaj v naših časih kaže Puškinov dvoboj in njegova smrt. Marsikaj temelji seveda le na domnevah, a te domneve so precej prepričevalne.

V dnevih pred obletnico proučuje vsa Rusija z globokim sočutjem Puškinovo življenje in delo v zvezi z dobo, v kateri je živel. Če hočemo

¹ Analizo Puškinove poškodbe v luči sodobne kirurgije je naredil B. Kazanski s sodelovanjem odličnih ruskih zdravnikov.